

In het spoor van de afwezige Aanwezige

ALS VOETSTAPPEN IN DE SNEEUW

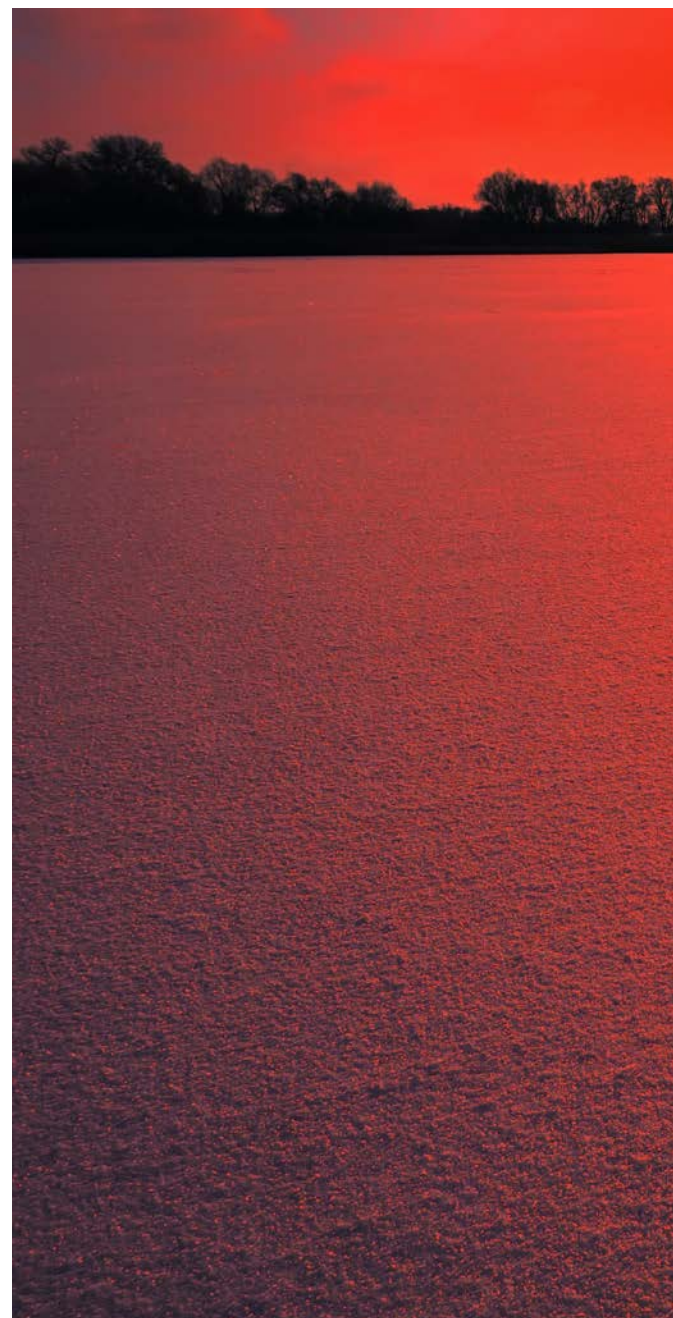
“Echt trouw ben ik niet geweest, maar God wilde desalniettemin terugkeren in mijn leven.” Berry Vorstenbosch werd ‘teruggevonden door God’. Maar wie of wat vond hij op zijn beurt terug?

Tekst: Berry Vorstenbosch

Vele jaren later, staande voor de knielbank van de Onze Lieve Vrouwekerk in Amsterdam, moest ik weer terugdenken aan die lang vervlogen dag waarop ik als communicantje de hostie uit mijn handen had laten vallen. Het leggen van het gewijde brood op de hand in plaats van op de tong was net ingevoerd, en zoals ik mijn hele leven lang vaak dingen uit mijn handen zou laten vallen, moest het mij kennelijk toen al gebeuren dat niet alleen de hostie op de grond viel, maar ook nog eens een behoorlijk aantal meters op de kerkvloer doorrolde. Het zou nog jaren duren voor de katholieke kerkgangers zich het ophouden van de hand in plaats van het uitsteken van de tong zouden hebben eigen gemaakt. En hier opeens, op Aswoensdag 2020, een van de laatste kerkdiensten vóór de coronacrisis in Nederland echt zou uitbreken, zou ik voor de allereerste keer in mijn leven ook mijn tong voor een hostie uitsteken. Met tweemaal drie harde scheltonen tijdens de consecratie werd de gedachte dat hier niets minder plaatsvond dan een transsubstantiatie in ere gehouden. De kerk waar ik die Aswoensdag toevallig terecht was gekomen, bleek de thuishaven in Amsterdam van Opus Dei te zijn.

Er is in die 55 jaren veel gebeurd. Als ik mijn geloofsloopbaan heel summier mag schetsen, dan begint het met een al kwakkelend katholiek geloof in de jaren zestig. De jaren

zeventig waren jaren van een massale uitstroom uit de kerk. Ik zou niet eens precies kunnen zeggen in welk jaar ik – net zoals veel van mijn vrienden, net zoals mijn ouders – met de kerkgang opgehouden ben. Op een zondagochtend keken we elkaar een beetje verdwaasd aan, bleven op onze stoelen aan de ontbijttafel zitten, haalden onze schouders op, en toen was het voorbij. Van een geloofscrisis herinner ik me niets. Wel scherp getekend in mijn geheugen zijn de dagen waarop God in mijn leven terugkeerde. Mijn geloof is geworteld in een reddingsoperatie, in 1984. Toen ik er laatst met iemand over sprak, liet hij het woord ‘Petrus-ervaring’ vallen. Ja, ik ben uit zee gevist, gered uit een kolkende zee van eindeloze gedachtenspinsels. Door iemand met een naam, en die naam was Jezus. Het is gewoon gebeurd. Daar valt niet over te twijfelen, wist ik op het moment zelf al, en of ik opnieuw katholiek aan het worden was of juist iets anders, en hoe het dan theologisch of filosofisch allemaal in elkaar zat, maakte me op dat moment niet zoveel uit. Het was niet de vraag óf ik in God geloofde, het werd veel meer de vraag hóé. Ik begon als eerste met lezen, bizarre boekdelen uit de esoterische bibliotheek van spiritueel centrum De Kosmos in Amsterdam. Het was een meanderende zoektocht waarin ik uiteindelijk in die stad ook mijn kerk zou vinden, de vrijzinnige, in de jaren tachtig van de rooms-katholieke kerk afgesplitste Dominicuskerk.

Twijfel aan alles

Er is een bepaald soort twijfel waar ik niet in deel: zou het allemaal wel wáár zijn, dat christendom? Wat me gebeurd is, is gewoon gebeurd en als ik Jezus los zou laten zou ik waarschijnlijk binnen niet al te lange tijd als een ontankerde boot opnieuw gaan rondwervelen. Twijfelen aan zo'n ervaring kan ik niet, maar toch noem ik mezelf geen 'diepgelovig' mens. Diepgelovigheid is iets anders. Ik stel me er een soort geloofskrachtpatserij bij voor, een weliswaar

stressvol, maar ook fier en volhardend geloven tegen beter weten in. 'Diepgelovigheid', zo begrijp ik het vaak, is een vorm van 'nóg geloven'. Het getuigt van vasthoudendheid en trouw, terwijl het in mijn verhaal meer gaat om een 'wéér geloven'. Echt trouw ben ik niet geweest, maar God wilde desalniettemin terugkeren in mijn leven, en wat nu? Er zijn heel veel verhalen, heel veel verschillende verhalen van mensen die door God teruggevonden zijn. Maar wat is dat

dan, dat geloof in een teruggekeerde God? In plaats van in termen van 'geloof' te blijven spreken, zijn woorden als 'je openen voor', 'je wenden tot' wellicht veelzeggender. Alles is anders geworden, maar toch wil je de verhalen uit de Bijbel weer horen, daar serieus over nadenken, wil je weer leren bidden, weer leren knielen misschien, en wat voor veel mensen vaak de allergrootste stap is, wil je je weer aansluiten bij een kerkgenootschap. Dit zijn allemaal gebaren en openingen.

Soms lijkt wát er dan precies geloofd wordt minder ter zake te doen. Zoals in het gedicht van Gerard Reve:

*Eigenlijk geloof ik niets,
en twijfel ik aan alles, zelfs aan U.
Maar soms, wanneer ik denk dat Gij
waarachtig leeft,
dan denk ik, dat Gij Liefde zijt, en eenzaam,
en dat, in zelfde wanhoop, Gij mij zoekt
zoals ik U.*

In de Dominicuskerk wordt dit gedicht met enige regelmaat gezongen, begeleid door dissonante orgelakkoorden. Men heeft er minder moeite mee dan met een traditioneel credo. Wat moet je met zo'n hele opsomming van leerstukken uit een ver verleden?

Afwezige God

Openheid in plaats van geloof, wat zegt dat? Is dat niet ook een verflauwing of een verarming? Tijdens mijn zoektocht door de filosofie ben ik, naast in christelijke denkers, ook steeds geïnteresseerd geweest in denkers die je als seculier moet blijven beschouwen, maar die een markante openheid hebben ontwikkeld jegens joden- en christendom. Ik noem Jacques Derrida, Slavoj Žižek, Peter Sloterdijk. Het denkklimaat bij deze filosofen is geheel anders dan bij iemand als Jean-Paul Sartre. Toen ik Derrida begon te lezen, had ik eigenlijk meteen al het gevoel met een schrijver te maken te hebben met een hang naar religie. Hoe verder je in zijn oeuvre komt, met steeds weer die nadruk op openheid en gastvrijheid, hoe duidelijker dat wordt. Een van Derrida's sleutelwoorden – *'la trace'*, of 'het spoor' – heb ik opgepakt om me een beeld te vormen van hoe we tegen de teksten van het Evangelie aan zouden kunnen kijken.

Een spoor kun je beschrijven als de aanwezigheid van een afwezigheid, en ook als de afwezigheid van een aanwezigheid. Denk aan voetstappen in de sneeuw. Derrida past dit begrip toe op het geschreven woord – waarbij de mond die spreekt, de pen die schrijft, en ook de geest die denkt, verdwenen is, terwijl de woorden nog jaren-, nog eeuwen- of millennialang kunnen voortbestaan. De Bijbel is een boek vol sporen van Gods aanwezigheid. De woorden van het Evangelie proberen de sporen weer te geven die Jezus achtergelaten heeft in de →

levens van de mensen die hem hebben gekend. Hoe vertaal je die woorden naar deze tijd, hoe vertaal je ze naar gebeurtenissen in je eigen leven? Het serieus nemen van die sporen maakt voor mij heel veel vragen over wat er aan het begin van onze jaartelling ‘feitelijk’ gebeurd is, overbodig. Niet dat historische feiten niet interessant kunnen zijn, maar een type denken waarin de ultieme waarheid afhankelijk is van historische feitelijkheid is een denken waarmee je het Evangelie, net zoals heel veel andere teksten, nooit werkelijk goed zult verstaan.

Op een andere manier speelt afwezigheid een rol bij de Sloveense denker Slavoj Žižek. Žižek begrijpt Jezus als een mens wie niets menselijk bespaard is gebleven. Hij is bespuugd, bespot, gemarteld, gestorven en wist zich door God verlaten. In Jezus is God ons in de menselijke ervaring van godsverlatenheid – paradoxaal genoeg – nabij. De afwezigheid van God is een bijbels thema *par excellence*. En dit niet alleen vanwege die woorden ‘mijn God, mijn God, waarom hebt gij mij verlaten’ in het Matteüsevangelie (zelf weer een citaat van de aanhef van Psalm 22). Op talloze plaatsen in de Bijbel zien we God verdwijnen en terugkeren, iets wat nauwelijks te rijmen valt met een plumpe metafysische Alomtegenwoordigheid.

Ook het paasverhaal getuigt van een terugkeer. In een van de mooiste verhalen over de Opstanding, de Emmaüsgangers in Lucas, wordt Jezus aanvankelijk niet herkend. Jezus legt Mozes en de profeten uit aan de leerlingen met wie hij optrekt naar Emmaüs, maar kennelijk kunnen woorden niet overtuigen, en zijn de leerlingen nog te diep doordrongen van Jezus’ sterven. Zij rouwen om iemand die hen zeer dierbaar was, en waarvan ze menen dat hij aan de vergetelheid zal worden prijsgegeven. Maar dan, bij het breken van het brood, “worden hun ogen geopend en herkenden ze hem”.

Openheid

En, vroeg ik me af voor de knielbank in de Onze Lieve Vrouwekerk, is dit dan de metafysische God die ik hier weer terugzie? En is deze priester hier in zijn kazuifel dan zo’n ‘diepgelovige’? Die indruk had ik niet. De mis trof me als plechtiger, gedragener

In Jezus is God ons juist in de menselijke ervaring van godsverlatenheid nabij

dan in die soms al te gezellige Dominicuskerk. Er werd voorgelezen uit een brief van Paulus, maar het klonk niet werkelijk anders. De preek was stemmig en ging over het zinvol invullen van de vastentijd, helemaal to the point op Aswoensdag. Er was slechts één zanger, één enkele cantor die vanaf het balkon gregoriaanse strofen zong, en verder wat bescheiden orgelmuziek, volledig dienstbaar aan de plechtigheid. Een mooie mis, zonder meer. Deed de ouderwetse ouwel die zo aan je verhemelte kan blijven plakken, onder voor de gebroken matses van de Dominicuskerk, die je daar ook nog eens in wijn mag dopen? Of is het juist andersom, zoals theoloog Erik Borgman suggereert in zijn kritische bijdrage aan de jubileumbundel van de Dominicus *Verbinden en Verdiepen* – heeft de Dominicus zich met al haar vrijheden niet te ver verwijderd van de traditionele katholieke eucharistie? Want zonder eucharistie, zegt Borgman – en als geboren katholiek voel ik dat met hem mee – heb je eigenlijk geen kerk. Een heuse consecratie is voor mij geen vereiste, maar het verbindt me wel met andere plaatsen en tijden. Maar dat knielen op die knielbank, daar moest ik me toch wel even toe zetten. De Dominicus is opener dan veel traditionele kerken, in haar aandacht voor mystiek en poëzie, of in haar houding naar andere godsdiensten. Ik blijf daar graag onderdeel van, maar openheid is geen absolute waarde. Wat ik me serieus afvraag is of ik nog bij de Dominicus zou blijven als ze de eucharistie tot één keer per maand zouden reduceren, en op twee andere zondagen de muezzin voor de moslims en de sjofar voor de joden zou laten galmen, met elke vierde zondag in plaats van de communie een meditatie sessie voor de rest van de wereld. Wat dat betreft maak ik me over de Onze Lieve Vrouwekerk minder zorgen.

Is de wereld nu nog steeds in te delen in enerzijds ouderwetse, conservatieve, ‘metafysische’ gelovigen die nog steeds in het oude sprookje geloven, en anderzijds moderne gelovigen die iets hebben ontwikkeld wat dan misschien spiritualiteit moet heten? En welke kerk of welke afgesplitste groepering hoort dan bij wat? Of een verwante vraag: als we over ‘de Opstanding’ spreken, of als we zeggen ‘Jezus leeft’, moeten we dat dan letterlijk nemen of figuurlijk? Is het wel echt nodig om een taal te spreken die over het verschil tussen letterlijk en figuurlijk uitsluitel biedt?

En de paus?

En ja, wat vindt de paus er zelf van? Laten we eens luisteren naar een passage uit de preek die hij gaf tijdens de extra zegening, ruim vier weken na Aswoensdag 2020: “Hij is opgestaan en leeft onder ons. Het kruis van de Heer omarmen betekent moed vinden om alle tegenslagen van de huidige tijd te omarmen en even afstand te doen van ons verlangen naar almacht en bezittingen, om ruimte te geven aan de creativiteit die alleen de Geest kan wekken. Het betekent de moed vinden om ruimtes te openen waar iedereen zich geroepen voelt en nieuwe vormen van gastvrijheid, broederschap en solidariteit toe te laten.” Als de mensen in de jaren zeventig over een glazen bol zouden hebben beschikt, en de paus daarin hadden kunnen zien staan – bedroefd, bezorgd, op een verregend en geheel leeg Sint-Pietersplein – zouden ze waarschijnlijk hebben gedacht dat de totale leegstroom van de kerk in onze tijd een voldongen feit was. Paus Franciscus noemde het kruis in dezelfde preek ‘een anker’, en had het over ‘deze uren waarin alles schipbreuk lijkt te lijden’. De lezing ging over de leerlingen in de boot terwijl er een storm opstak, niet het verhaal waarin Petrus uit het water wordt gevist, maar dat waarin Jezus in de boot in slaap is gevallen. Geloven in een Jezus die de macht heeft een storm tot bedaren te brengen, daarover wilde de paus spreken. ●

Berry Vorstenbosch is publicist en lid van de Girard Studiekring. Eerstdaags verschijnt van hem bij uitgeverij Lontano: De overtocht – filosofische terugblik op een psychose.